

BESZÉLGETÉS GRANASZTÓI GYÖRGGYEL A „TÁRSADALOMTUDOMÁNYOK MAGYARORSZÁGON 1990–2000” KONFERENCIA-SOROZATRÓL

Készítette Kiss Paszkál

*„feltűnő távolságtartással,
kritikával és mindenfajta tekintélytisztelet
nélkül fogalmaztak”*

– Az elmúlt évben nagy szakmai visszhangot keltő munka indult el, amelynek célja, hogy áttekintse a társadalomtudományok helyzetének alakulását a rendszerváltoztató Magyarországon. A tudományos igényű számvetést Granasztói György professzor, az Atelier Francia–Magyar Posztgraduális Műhely vezetője kezdeményezte. Kérem, először is mutassa be a Műhelyt, amely keretet ad ennek a munkának!

– Az Atelier 1988 óta működik az ELTE Bölcsészkarán. Mivel kezdettől fogva francia–magyar együttműködésben dolgozunk, kisugárzik rá a francia partnerintézmény, az EHESS szellemisége, amely a társadalomkutatásban mára világhírűvé vált irányzatot, az Annales-kört képviseli. Az Annales-t nem nevezném „iskolának” – bár így szokták emlegetni –, hiszen nehéz volna egyetlen zárt gondolkodási rendszerbe foglalni ennek a tudományos megközelítésnek az elemeit, viszont egyértelműen érzékelhető, hogy melyek a legfontosabb tulajdonságai. Úgy fogalmaznám meg, hogy a különböző szellemi irányzatok határmezsgyéjén, netán különböző társadalomtudományok határában mozgó problémákat vet fel. Olyan témákat, melyek egyszerre filozófiai, metodikai és – adott esetben – szociológiai, történeti, antropológiai problémák.

Miután én ennek a körnek a szellemi résztvevőjeként határoztam meg magam, visszatérve Franciaországból, ahol két évig tanítottam, itthon is igyekeztem a kapcsolatrendszerrel, és az ott kapott szellemi impulzusokat egy posztgraduális intézményben tovább hasznosítani.

Az Atelier kezdetben az akkori tudományos továbbképzési rendszernek megfelelő aspiránsképzésre épült, azután az egyetemi rendszerbe visszakerült doktori képzésbe kapcsolódtunk be. Doktorképző programunkat, hároméves ciklusként közösen alakítjuk ki a francia partnerintézettel. Minden évben 10-12 kolléga jön előadni hozzánk tőlük, a disszertációkat pedig teljes mértékben az Annales szellemiségének megfelelően igyekszünk készíteni. Vagyis, a témaköröket nem határoljuk le, bármivel készek vagyunk foglalkozni, ha azt ebben a gondolkodásban el tudjuk helyezni.

Erre hadd hozzak egy egészen friss példát. Megjelent egy fiatal doktorandusz, aki mindenképpen a munkahelyi konfliktusok problémájával szeretne foglalkozni. A BKE Doktori Iskolájából jött át hozzánk. Nyilvánvaló, hogy a munkahelyi konfliktus nem társadalomtörténeti téma, hanem egy egészen speciális területe a közgazdaságtannak, a szociológiának, a jognak. Ezért azt a feladatot adtam neki, hogy fogalmazza meg az általa választott problémát az Atelier alapvetően társadalomtörténeti irányultságának megfelelően – hiszen mi ilyen jellegű képzésekre vagyunk akkreditálva. Abban maradtunk, hogy ha a doktorandusz kidolgozza a munkahelyi konfliktusok modelljét a jelenlegi konfliktusok tükrében, ezt a modellt azután alkalmazza a Kádár-korszakban, a két világháború közötti időszakban, illetve a dualizmus időszakában, vagyis azt vizsgálja, hogy mit jelent a munkahelyi konfliktus három vagy négy kiválasztott időszakban, és ennek hogyan módosulnak a koncepciói, a szemantikai vonatkozásai, a jogi keretei és a társadalmi szereplői – akkor lehet belő-

le egy Annales-jellegű kutatás. Másként a téma megmarad egy olyan szakterületen belül, amihez nekünk semmi közünk. Most meg fogjuk látni, hogy ezt képes-e megfogalmazni, ha igen, akkor vállaljuk, ha nem, akkor nem tudjuk a témáját a mi iskolánkba integrálni.

– *Hogyan vezette az Atelier-t ez a szellemiség a társadalomtudományok helyzetét vizsgáló konferenciasorozatig?*

– Egyrészt egy természetes intézményi fejlődés tette lehetővé, hogy ilyen jellegű feladatra vállalkozunk. A bő évtizedes munka eredményeképpen eljutottunk egy olyan szintre, amikor az iskolánk körül kialakult volt diákjainkból egy számottevő szakmai kör. Nekik, de ugyanúgy a Műhely vezetőinek közös igénye volt, hogy a személyes, szinte családias hangulatú együttműködést szakmai keretek között is fenntartsuk – amit természetesen a minket komoly mértékben támogató francia fél is jó néven vesz.

Így jött létre ezelőtt két évvel a doktori iskola mellett egy központ, amely a Műhely tevékenységének alapját jelentő gondolatok mentén folytat immár országos szinten hálózatszervező, hálózatépítő, kutatást inspiráló, illetve kutatást végző tevékenységet, ami egyebek közt, könyv- és folyóirat-kiadást is jelent. Mindez szorosan kapcsolódik az elsősorban oktatást, pedagógiai munkát igénylő doktorképzéshez.

Ennek a szélesebb keretben végzett munkának a kapcsán vetődött fel először, hogy egy jól megválasztott témával tudnánk felhívni a figyelmet a Központ munkájára. Olyan vállalkozásba igyekeztünk fogni, amiben mi különleges értéket tudunk felmutatni.

Így vetődött fel, hogy mivel fiatal kutatóinknak egyszerre van rálátásuk a magyarországi viszonyokra, és rendelkeznek komoly francia tapasztalatokkal (hiszen már öt éve járnak ki, készítik francia együttműködésben a disszertációjukat, tartanak kapcsolatokat az Annales-körrel), képesek arra, hogy ezzel különleges szint hozzanak a társadalomtudományok magyarországi helyzetéről eddig csak zártabb szakmai keretek között zajló gondolkodásba. Ilyen értelemben friss fejjel, friss szemmel inspirálhatják azokat a szereplőket, akik hagyományosan ilyen tudományszervezési, tudományfilozófiai problémákkal foglalkoznak.

A másik szempont az volt, hogy éppen a kapcsolatrendszerünk miatt, könnyebben meg tudunk szervezni egy olyan összehasonlító konferenciát, amelyen a francia társadalomtudományi gyakorlatot szembesíteni lehet a magyarral. Ennek a konferenciának az előkészítését szolgálták azok a kisebb műhelybeszélgetések, melyekben egyfajta szemináriumi munka keretében tekintettük át a kérdéskör egyes résztemáit. Ezek anyaga füzetben is megjelent, és ezekből közül néhány írást a Világosság a következő számaiban. Tehát itt olyan tanulmányok és korreferátumok készültek, amelyek alapanyagai lesznek a március közepére tervezett nagyszabású konferenciának.

– *Milyen szempontok alapján vizsgálták ezek a dolgozatok a változást a társadalomtudományokban?*

– A konferenciát komoly és hosszú együttgondolkodás előzte meg, amely során külső szakemberek bevonásával vitattuk végig azt, hogy melyek legyenek a fő témák. Lényegében tehát erről egyfajta előkészítő bizottság hozott döntéseket, több fordulóban. Ez a grémium nem hivatalnokokból, hanem gyakorló társadalomkutatókból állt, méghozzá a különböző tudományterületek képviselőiből. (Többek közt a Világosság főszerkesztője is részt vett ebben az előkészítő folyamatban.) Amint a publikációkból is látszik majd, az intézményrendszer, a finanszírozás, az intézeti modell, a tudósszerepek, a művek, a szakmai értékelések fogalmazódtak meg csomópontokként. Vagyis azt próbáltuk elméletileg rekonstruálni, hogyan alakulnak a társadalomtudományok makro-, közép-, és egyéni szintjei. Az első nagy témakör: hogyan jelenik meg a társadalomtudomány a tudományos kutatás egészében – ideértve a finanszírozás és az állam jelenlétét, problémáit is. A második problémakör az, hogy a tudományos intézmények, intézetek hálózata hogyan alakult az elmúlt években. Milyen fordulatok, törések jellemzik az intézményrendszert 1990 óta, milyen új szempontok jelentek meg a

szerveződésben. A harmadik az egyén szintje, hogy milyen a kutatói attitűd; a kutatói gondolkodás mód; a kutatói identitások hogyan változnak az elmúlt évtizedekben és mik a jellegzetességeik.

– *Őn személyesen is átélte ezt a korszakot, így nyilván számos részlete a tanulmányoknak nem érte váratlanul. A szisztematikus feldolgozáson kívül, mi újat hoztak ezek a tanulmányok?*

– Ezeknek az előkészítő megbeszéléseknek a során, ha nem is felismerésként, de mindenképpen újdonságként hatott számomra az, hogy rendkívül sokrétű, és mondhatni, majdnem kibékíthetetlenül sokféle nézet és elképzelés fogalmazódik meg pillanatnyilag arról, hogy ezek a dolgok miként alakultak. Ha valami töredezettnek, fragmentáltnak, ellentmondásosnak nevezhető, hát akkor azoknak a kutatóknak, előadóknak a véleménye mindenképpen ilyen volt, akiket meghallgattunk. Sarkosan megfogalmazott és élesen ellentétes nézeteket lehetett hallani, ezért azt kell mondanom, hogy a magam részéről semmiféle szintézisre sem mernék vállalkozni, annyira másként látja mindenki ezeket a dolgokat. Például, a kutatás finanszírozásáról beszélve valaki elsorolja, hogy lényegében hogyan próbál a bürokrácia beavatkozni a kutatási folyamatokba, és hogy ez milyen konfliktusokat hoz létre. Ezenközben másvalaki azt feszegeti, hogy nem a bürokrácia avatkozik bele a kutatásokba, hanem a kutatók válnak bürokratákká, akik a saját kapcsolatrendszereik és hatalmi pozícióik révén befolyásolják azután a bürokratákat. Azt hiszem, az elkövetkezendő szakmai feladatok számára talán az egyik legfontosabb tanulsága ennek a közös gondolkodásnak az lesz, hogy a problémák megítélésének a nézőpontjai e pillanatban meglehetősen sokfélék.

– *A jelentős változások mellett természetesen adódik a kérdés, hogy vajon mi maradt ugyanúgy mint eddig? Tehát tükröződik-e kontinuitás a magyar társadalomtudomány egésze vagy a kisebb intézmények szempontjából? Mennyire fordulópontról és mennyire egy szerves átalakulás egyik eleme a rendszerváltozás?*

– Nehéz erre a kérdésre válaszolni, mert általánosítást igényel, márpedig az eddigi munkánk tükrében jól látható fogyatékosága vállalkozásunknak, hogy egyáltalán milyen tudományágakat választottunk ki a vizsgálatainkhoz. Úgy tűnik, hogy mi sem voltunk mentesek a részrehajlástól. Sokkal inkább preferáltuk azokat a területeket, amelyek közelebb állnak a történelemtudományhoz és bölcsészeti képzéshez, míg például a jogtudomány, közgazdaság-tudomány köréből viszonylag kevesebben szerepeltek nálunk. Ezt az összegző konferencián mindenképpen korrigálnunk kell majd. A kép ezért jelenleg viszonylag egyoldalú, hiszen nyilvánvaló, hogy ezen tudományoknak a társadalmi helyzete rendkívüli módon átalakult az utóbbi tíz-tizenöt évben.

Nem lehet tehát egységben beszélni a társadalomtudományok szerepéről. Bár sokan úgy tekintik, hogy devalválódott a szerepük, de az egyes tudományok között is rendkívül erőteljes átrendeződések vannak. Az egyik helyen bizonyos konjunktúra, a másik helyen meg dekonjunktúra van, ezért nagyon nehéz közös nevezőre hozni őket. Úgy tűnik például, hogy tulajdonképpen a szociológiában egy sajátos megtorpanás történt. A politológia a külső szemlélő számára nagyon gyorsan fejlődő tudománynak tűnik, ám a politológusok körében a konferencián meglepően nagy vitákat lehetett hallani arról, hogy a politika mint szaktudomány milyen állapotban van ma Magyarországon. Mindebben azonban nem szívesen foglalnék állást, mert nem vagyok eléggé jártas ebben a problémakörben.

A hozzám közelebb álló szakterületen, a történelemtudomány esetében azt lehet látni, hogy egy nagyon erős decentralizáció és sokrétűség lépett a korábban viszonylag homogén tudomány helyére. Ennek a szervezeti oka nyilvánvaló: azelőtt volt egy viszonylag jelentős centruma a területnek, amikor is az MTA Történelemtudományi Intézete, néhány kiemelkedő egyetemi tanszék, illetve tanszékcsoport konvergenciája határozta meg a helyzetet. Ezzel szemben ma sokkal több centrum van. Azonban létezik egy másik alapvető ok, nevezetesen, hogy nemzedékváltás következett be a történelemtudományban, és teljesen új irányok bukkantak fel. Erre a jelenségre, a történetírásban végbement szemléletváltozásra a történelemtudomány saját szervezetében bizonyos értelemben még nem is tudott

Világosság
2002/10–12

Beszélgetés
Granasztói
Györggyel
a „Társadalom-
tudományok
Magyarországon
1990–2000”
konferencia-
sorozatról
Készítette
Kiss Paskál

reagálni. A nemzedékváltásnak nem egyszerűen az lett a következménye, hogy (pestiesen szólva) most mások „fűjják a passzátszelet” külföldön vagy itthon, mert a régiek nyugdíjba mentek vagy már nem is élnek. Az is a változás része, hogy a hatvanas–hetvenes–nyolcvanas évekig a nagy, globális rendszerek iránt volt érdeklődés, mondhatni poszt-marxista megközelítésben (ennek utolsó nagy konstrukciója a Wallerstein-féle centrum–periféria-elmélet). Ezzel szemben ma a kutató elsősorban a különleges, egyedi sajátosság mélyfúrászerű feltárására törekszik. Ez nem feltétlenül azt jelenti, hogy egyedi, részletekben bővelkedő kutatást folytat, hanem azt, hogy tulajdonképpen a szokványostól eltérőt vizsgálja, azt viszont rendkívül sokrétűen, különböző társadalomtudományok határára mozogva próbálja feltárni, egyszerre pszichológiai, szociológiai, pszichoanalitikus, statisztikai, építészeti és egyéb eszközökkel komplexen megérteni. Ez éppen a fordítottja annak, ami tíz-tizenöt évvel ezelőtt folyt, amikor a nagy modellek iránt érdeklődött a történetírás.

Ezek a változások többé-kevésbé a nagyobb teoretikus igényvel fellépő társadalomtudományok esetében is megfigyelhetők, ha nem is ilyen döntő mértékben, mint a történettudománynál. Igaz lehet talán a történettudományok elméletalkotó erőnyeire a társadalomtudományokon belül, amit Churchill mondott a Balkánra, hogy tudniillik az „Európa puha alsótete”. Viszont más szempontból úgy tűnt számomra, hogy hasonlóképpen új generációk bukkannak fel a többi tudományterületeken is, akik természetesen változtatni akarnak. Ez minden tudományban komoly átrendeződésekhez vezethet – bár én ezekben végképp nem mernék ítéletet mondani.

– *A tanulmányokat olvasva, szemet szűrt néhány kritikus megállapítás, melyek a rendszerváltás hozta átalakulás egészének pozitív összképével szemben kontrasztot jelentettek. Éppen az elméletalkotással kapcsolatosan fogalmazódik meg a kritika, hogy a társadalomtudományok számára különösen érdekes rendszerváltoztató társadalmak helyi kutatói legtöbbször csupán az empirikus anyagot szolgáltatják a máshol megfogalmazott elméletekhez, maguk ezek megalkotásában kevésbé működnek közre.*

– Ez egy nagyon érzékeny pont mindannyiunk számára, akik társadalomtudománnyal foglalkozunk, és rendkívül nehéz ebben tisztán látni. Ezért engedtessek meg, hogy személyes nézőpontból kezdjem a választ, hiszen saját munkám is lényegében ennek a viaskodásnak a jegyében zajlik kezdettől fogva. Minden hengegés nélkül mondhatom – hiszen ez nem személyes erény, hanem pusztán tény –, hogy az átlagosnál jóval intenzívebben forogtam a nemzetközi szakmai életben, s folyamatosan felmerült eközben bennem, hogy az, amit itthon csinálok és képviselek, aztán kiviszek, mennyiben eredeti. Ez tulajdonképpen piaci probléma: azt jelenti, hogy a szakmai „áru” eladható-e vagy sem. Ebben a kérdésben az a véleményem, hogy az inspiráció a lényeg, és csak másodsorban fontos, hogy az adott inspiráció a nemzetközi szakmai téren mennyire talál visszhangra.

Látjuk, hogy az alapvető dolgokat nem itt találják ki, de éppen a történeti és általában a társadalomtudományi eredmények megítélésében sokkal nagyobb szerepet játszik az *itt és most* szempontja. Az elméleti biológiában vagy a termodinamikában talán kevésbé fontos, hogy valamit történetesen Szegeden mondtak ki vagy Bostonban. Ezzel szemben a szociológiában, az antropológiában, a történettudományban vagy a politológiában sokszor az ad különleges jelentőséget az eredményeknek, hogy éppen ebben a térségben, Közép-Európában vagy éppen Magyarországon bukkannak rájuk.

Mindezt megint csak a saját példámon tudom igazolni. Nekem óriási szakmai élményt jelentett a hetvenes években az úgynevezett családantropológiai, történeti-demográfiai megközelítés, amely egy új irányzat volt és nagyon gyorsan bontakozott ki. Éppen akkoriban dolgoztam egy olyan forráson, amely lehetővé tette, hogy ezt a nagyon jól kidolgozott antropológiai módszert alkalmazzam a XVI. századi kutatási anyagra. Az eredményeimet megküldtem a terület akkori pápájának, Peter Laslett-nek, aki nagy örömmel használta, mert lényegében egy közép-európai kutatási eredmény részben visszaigazolását, részben pedig kontraerzióját jelentette annak, amit ő képviselt. A jelenlegi tudományos lehetőségek tekintetében hasonló lehetőségeket látok ma is számunkra.

Világosság
2002/10–12

Beszélgetés
Granasztói
Györggyel
a „Társadalom-
tudományok
Magyarországon
1990–2000”
konferencia-
sorozatról
Készítette
Kiss Paszkál

Nem valószínű, hogy Magyarország valaha is képes lenne arra, hogy bizonyos, egészen eredeti társadalomtudományi ötleteket megfelelő módon piacra dobjon, mert ehhez jó piaci helyzet kell. Mi nem tudjuk ellensúlyozni az amerikai egyetemek és folyóiratok hihetetlenül intenzív kommunikációját, és az abban megnyilvánuló nagyon erős piaci és hatalmi helyzetek súlyát. Egy ötlet ma már nem pusztán és kizárólag az intellektuális tartalma alapján méretődik meg a tudományos közmegejtésben, hanem maguk a szakmai-kommunikációs pozíciók is meghatározzák az elismertségét. Ugyanakkor eredeti lehet és újat hozhat a nemzetközi tudományos gondolkodásba azzal is, ha a lokális, a helyi sajátosságok szempontjából fogalmaz meg új vagy kiegészítő szempontokat.

A helyzet fokozatosan vált ilyenné, mint ahogyan – a mostanában divatos hasonlattal élve – fokozatosan jutottunk el odáig, hogy mára nincsenek jó futballcsapatok és nincsenek nemzetközi szinten is neves magyar futballisták. Mindez ráadásul végzetesen tovább romlik, mert aki jó, azt ugye elviszik egy külföldi klubba játszani... Természetesen a magyar társadalomtudósok teljesítménye összehasonlíthatatlanul elismertebb a nemzetközi porondon, mint a focistáké, de a spirál kicsit hasonlóan mozog.

– *Sokan mondják, hogy a foci problémája menedzsmentprobléma. Nem a „gyár”, a szellemi és anyagi infrastruktúra hiányzik, amely az egyes játékosok teljesítményét megalapozná a társadalomtudományokban is?*

– Úgy érzem, hogy ebből a szempontból a fociban talán több esély van a kitörésre, mint a társadalomtudományok terén – bár készségesen elfogadok minden ellenvéleményt. Az a személyes benyomásom, hogy ha a társadalomtudományok terén a menedzsment, a megfelelő anyagiak és harmadikként egy bizonyos know-how mind együtt van, még akkor sem biztos, hogy mindez törvényszerűen meghozza a kívánt eredményt – amit optimális esetben egy magyar futballcsapat esetében meg tudna hozni. Ott is rengeteg titokzatos mozzanat befolyásolja a sikert, ám a társadalomtudományokban – úgy érzem – sokkal komplikáltabb és sokkal nehezebben kiszámítható egyéb erők vannak jelen. Ezeket az erőket nagyon nehéz pusztán kvalitással, szervezettséggel és egyebekkel ellensúlyozni. Ha az ember járja a nyugati kongresszusokat és szemtanúja annak, hogy a különböző mértékadó, döntéshozó, tulajdonképpen értékítéletet formáló intézmények hogyan működnek, akkor nyilvánvalóan látja azt is, hogy rengeteg irracionális elem, hatalmi-politikai szempont érvényesül, amit Pestről nehéz „csak úgy” meghaladni.

A történettudományban például Amerikában hosszú időn keresztül a Tilly-testvérek uraltak mindent. Gyakorlatilag minden dolognak rajtuk keresztül kellett menni, és ez az egész európai történetírásra is befolyással volt. Például Franciaországban megjelent Charles Tillynek egy hétszáz oldalas könyve. Nem volt olyan jó könyv, de magától értetődött, hogy megjelentetik. Egy másik érdekes tény, hogy a francia történelemmel ma már többen foglalkoznak az Egyesült Államokban, mint Franciaországban. Tehát a francia történelmi társulat összejövetelein kevesebb ember jelenik meg, mint az amerikai egyetemi oktatók francia történelemmel foglalkozó konferenciáin. Több szempontból is óriási hatalmi koncentráció folyik, és jelentős mértékben amerikanizálódtak a társadalomtudományok legkülönbözőbb szférái is. Lehet, hogy túl pesszimista vagyok, de nekem az a benyomásom, hogy ez nem hasonlítható ilyen szempontból a sporthoz.

– *A nemzetközi szerepvállaláson túl fontos lehet azzal is számot vetnünk, hogy mennyiben követik a társadalomtudományok a rendszerváltoztató magyar társadalom átalakulását. Mennyiben tartottak lépést a változó társadalmi igényekkel, környezettel?*

– Erre a kérdésre megint nagyon nehéz válaszolni, és újra csak előrebocsátom, hogy miközben határozottan fogalmazok, legalább annyi kétely van bennem itt is, mint az előzőeket illetően.

Úgy látom, hogy 1990 után a társadalmi gondolkodásban is rendkívül intenzív átalakulási folyamat indult el, amely azonban nélkülözötte és nélkülözi ma is azokat a szellemi kvalitásokat (és ezalatt az elemzőkészséget értem), azokat a tudásbeli premisszákat, azokat a megfogalmazható

Világosság
2002/10–12

Beszélgetés
Granasztói
Györggyel
a „Társadalom-
tudományok
Magyarországon
1990–2000”
konferencia-
sorozatról
Készítette
Kiss Paskál

igényeket, amelyek egy jól működő közép- és felsőoktatási rendszerből többé-kevésbé természetesen áramlanak a döntéshozók, döntéselőkészítők köreibbe. Azonban a Kádár-korszakból úgy érkezünk a rendszerváltozáshoz, hogy a nagy változások után színre lépők nem készülhettek fel kellőképpen. Befújta őket a forgószél a társadalmi élet különböző színpadaira, és el kell játszaniuk egy szerepet a megváltozott környezetben. Kétségbeesetten kapkodnak ma is különböző ismeretek után, amelyek segítségével saját egyéni szerepüket meg tudják fogalmazni, el tudják játszani és eközben rengeteg a botladozás. Az embernek a haja szála égnek áll, amikor azt látja, hogy végiggondolatlan toposzok, megemésztetlen igazságok uralkodnak, és hogy ezek mögött lényegében nincs meg az a szellemi tartalom, amelyet a magyar társadalomtudományi gondolkodás a maga szakmai és az oktatáson keresztül ható módszereivel eljuttathatna azokhoz, akiknek jó volna ezeket ismerni.

Felmerülhet a kérdés, hogy ki felelős ezért a törésért. Nyilvánvaló azonban, hogy nem felelősségről van szó, hanem arról, hogy ezek a dolgok nem adekvát módon alakulnak, és a társadalomtudományokban is ugyanez a zavar mutatkozik. Hiszen egy sereg dologra nem voltunk felkészülve. A történelemtudományban – ahogyan utaltam rá – nagy rendszerekben gondolkoztunk, miközben kiderült, hogy ezeknek a nagy rendszereknek az érvényessége lejárt, a hidegháború végével tulajdonképpen megszűnt. Akár a közéletben, akár a tudományban van egy sereg új tapasztalat, amelyre az előző korszakok – egy rövid lefutású fasiszta időszak és egy hosszú lefutású kommunista rendszer – nem voltak képesek fölkészíteni az embereket. Arra tudniillik, hogy a demokráciában a hatalom helye nem örökre leosztott, így változatlan politikai igazságok sincsenek, mert négyévenként például leváltják a kormányokat, és rendkívül vehemensen lehet őket bírálni. Ennek következtében rendkívül sok igazság és elemzés él egymás mellett, amelyek között el kell tudnunk igazodni.

Ironikus is, hogy az első szabadon választott Országgyűlésben 1990 és 1994 között milyen sok tudós, művész, szociológus és történész üldölgélt. Tőlük várta a közvélemény azt a bölcsességet, amelyre ilyen értelemben ki volt képezve, és csalódnia kellett bennük, mert hát képtelenek voltak megmondani, mi a helyes. Mostanra profi politikusok léptek a helyükre. Persze, ők sem tudják megmondani, hogy mit kell csinálni. Az embernek az a benyomása – filozófiai értelemben –, hogy tulajdonképpen nincsenek nagy és kis távolságok, minden egyforma távolságra van. Ez az érzés párosul azzal, hogy állandóan minden pezseg, és nem lehet kiszámítani előre, hogy mi fog történni.

Mindez érvénytelenné teszi a nagy rendszereket. Tehát nem mondhatom, hogy centrum áll szemben a perifériával. Az utolsó évtized nagy szlogenje volt a társadalomtudományokban, hogy mi „Kelet-Közép-Európa” vagyunk, és hogy bennünk van bizonyos ázsiai örökség, másrészt értelemszerűen és logikailag is a szovjet típusú társadalmak közé tartozunk. Ez nem is csak tudományos, hanem egy általánosan elfogadott nézet volt. De kit lehet ma már ezzel „megetetni”? Ennek egyszerűen nincs értelme a mai viszonyok között, ezt nem lehet értelmezni.

Mindebben tehát egy általános problémát látok, amely természetes, és amelyre válaszul majd nyilván előbb-utóbb ki fognak alakulni az intézmények, és valamilyen módon majd elrendeződik a világról való gondolkodásunk, de jelenleg ennek a folyamatnak az elején tartunk. Hozzá kell tennem, hogy nem csak nálunk van így, a fejlett nyugati világban is hasonló a helyzet. A hidegháború végével ebből a szempontból új időszak kezdődött, és ez a társadalomtudományok számára egy rendkívüli szétaprózódást eredményez, annak a pezsgésnek a jegyében, amiről beszéltem.

– Van tehát mit a rendszerváltó politikai elitek szemére vetni, de mégis mögöttünk van számos eredmény, különösen az intézményes változások területén: megalakultak új társadalmi-politikai intézmények (pl. Alkotmánybíróság), mások, mint például a Parlament visszanyerte régi rangját. Hogy állnak a társadalomtudományok az intézményes átalakulás terén?

– Azt hiszem, hogy általánosan lesz egy feltétlenül pozitív változás, nemcsak azért, mert sokkal több intézmény van, amely kutatással foglalkozik, hanem azért is, mert előkerült egy új szempont,

ami korábban nem volt olyan jelentős: rengeteg szakértőre van szükség. A szakértők megjelenése és általánossá válása a közéletben értelemszerűen valamilyen tudományos képzésen alapszik. A szakértő jelenléte érdekes és új jelenség, egy új társadalmi réteg, mert politikai vonatkozásokban nyilvánul meg vagy hatalmi kérdésekben, vagy például olyan irracionális eredményeket produkálhat a föllépése, mint mondjuk egy bírósági ítélet. Miközben ő maga szakmaiságot képvisel, és nincs másféle legitimitása. Ezt rendkívül érdekes köztes státusznak tartom, és azt kell mondanom, hogy ebbe az irányba nagyon erős az elmozdulás, és itt a tudománynak pozitív szerepe van, mert ha ezek a szakértők elmélyült, komoly és jól működő tudományos intézmények produktumai, akkor nyilvánvaló, hogy jobb lesz a munkájuk minősége.

Példának hozhatjuk a családterápiai szolgáltatásokat, ahol szintén az a helyzet, hogy végül is egy szakértő a korábbi elméleti végzettségével szerzett tudást most a gyakorlatba konvertálja, részt vesz gyakorlati társadalmi problémák megoldásában, amelyek egyúttal gazdagítják a szakmai tudományos gondolkodást. Ilyen régen is volt, de most megsokszorozódott a számuk. Betöltenek olyan funkciókat, amelyeket régen a papok töltöttek be. Tehát aki ma családpszichiátriai kezelésre jár, az lényegében egy bizonyos módon megkap egy olyan újfajta tudásanyagot, amiben egyébként bízik. A tudásba vetett sokszor irracionális bizakodás élteti őt, és megnyugszik abban, amit ott hall.

Másrészt, a bürokrácia is rengeteg szakértőt foglalkoztat. Például nálunk, a Teleki László Intézetben van szerintem a legtöbb jó szakértője az úgynevezett státustörvénynek. Ennek a törvénynek a problematikájában rengeteg olyan társadalomtudományi szempont vetődik fel, amelyek alapján felmerülhet, hogy jelentős mértékben le vagyunk maradva a társadalomtudósok képzésének tekintetében. Nem foglalkozunk a politika antropológiájával, tehát például azzal, hogy mi a státustörvénynek a viszonylag jól körülírható, zárt világa. Megvannak a jogszabályok; megvan az, hogy kikre vonatkozik; kimondatott, hogy tulajdonképpen a kormány mit akar; adott, hogy kik szerepelnek, kik vitatkoznak. Tehát jól leírható ez a rendszer, és mégsem foglalkozunk azzal, hogy ezt az egészet a maga egységében nézzük, ahogy egy antropológus néz például egy adott jelenséget, egy törzset vagy egy népcsoportot, esetleg egy foglalkozási kategóriát. Mindez arra lehet példa, hogyan születnek újabb és újabb szaktudományos kihívások, de – azt lehet mondani – tudományos irányzatok is. Rengeteg olyan új téma vetődik fel, amely az elmúlt évek hozadéka, és ami annak a következménye, hogy sokkal szorosabb és intenzívebb – ezen a szakértői mezőn keresztül – a kommunikáció az alsó és középszintű döntéshozatal és a társadalomkutatás között.

– *Mindaz, amiről eddig beszéltünk, a magyar társadalomtudományok jelenének és közelmúltjának az Atelier által kezdeményezett vizsgálata azonban nem zárult le az eddigi műhelyvitákkal és az ezek alapján itt a Világosságban is megjelenő tanulmányokkal. Mi lesz a jövő tavaszra tervezett konferencia szerepe a szakmai-tudományos és közéleti együttgondolkodásban?*

– Egy kétnapos konferenciát tervezünk, amelyben a négy nagy témakört dolgozzuk fel és ezekhez négy-öt előadót fogunk felkérni. Lesz egy külföldi (francia), egy magyar vitavezető, és további három tudós, akik körülbelül 20-20 percet fognak beszélni. Ők vezetik fel a vitát, amibe a közönség is bekapcsolódik. Lesz egy délelőtti és egy délutáni, aztán másnap megint egy délelőtti és egy délutáni szekció. Az első szekció vizsgálja az intézményrendszer problémáját, a második téma az lesz, hogy milyen tudományos iskolák vannak; harmadik, hogy mit jelentenek a művek, a tudósok és a szerepek, tehát a személyes szint; és a negyedik téma a nemzetközi kapcsolatok problémája, beleértve az európai integrációs folyamatok kihívásait is. E négy nagy téma köré próbáljuk szervezni annak a nyolc füzetnek az anyagát, amit eddig összeállítottunk. Minden szereplő, minden fölkért hozzájáruló megkapja majd a teljes anyagot, franciára már lefordítottuk, és ki is küldtük Franciaországba. Azt remélem, hogy olyan közvetlen eszmecsere alakulnak majd ki a vitatott problémák mentén, melyek eléggé élesen ellentétes vélemények megfogalmazására adnak alkalmat, mert kizártnak tartom, hogy bármilyen konszenzusra lehetne jutni ezekben a kérdésekben.

Világosság
2002/10–12

Beszélgetés
Granasztói
Györggyel
a „Társadalom-
tudományok
Magyarországon
1990–2000”
konferencia-
sorozatról
Készítette
Kiss Paszkál

– *Ki lesz a közönség? Kiket terveznek meghívni a konferenciára?*

– A Francia Intézettel fogjuk közösen rendezni a konferenciát, az ő épületükben, egy 200-300 fős előadóban. Ez meghatározza részben a közönséget annyiban, hogy a Francia Intézet látogatói közül sokan el fognak jönni. Ezenkívül természetesen várjuk az akadémiai intézmények, az egyetemek oktatóit, kutatóit, hallgatóit, valamint az oktatási és a kulturális tárca képviselőit. Szinkrontolmányosítás is lesz, hogy a francia résztvevők is teljes mértékben részt tudjanak venni a vitában.

– *A konferencián tehát a különböző területek szaktekintélyei folytatnak eszmecserét a megadott témakörökben. A vitát előkészítő tanulmányokat azonban fiatal kutatók, doktoranduszok írták. Mi volt az ő benyomásuk a témákat áttekintve? Milyen tapasztalatot szűrték le mindebből a jövőre vonatkozóan?*

– A benyomásaik kiderülnek a tanulmányokból, és azt kell mondanom, számomra a legnagyobb jelentősége annak van, hogy egy-egy szintézis elkészítésére éppen a doktoranduszaink vállalkoztak. Utólag átlapozva e tanulmányokat, majdnem mindegyik maximálisan megoldotta a feladatot: feltűnő távolságtartással, kritikával és mindenfajta tekintélytiszteltet nélkül fogalmaztak. Ezt rendkívül jelentősnek tartom, hiszen azt jelenti, hogy sikerült egy új réteget bevonnunk ebbe a gondolkodásba. Persze, akarva-akaratlanul szembe kell néznünk azzal is, hogy nagyon sokszor, ha valamiről beszélünk, akkor a múltból beszélgetünk, olyan problémákat feszegetünk, amelyekben pontosan ezeknek a fiataloknak az érdeméből adódóan, az élet pillanatok alatt túl fog lépni.

Világosság
2002/10–12

Beszélgetés
Granasztói
Györggyel
a „Társadalom-
tudományok
Magyarországon
1990–2000”
konferencia-
sorozatról
Készítette
Kiss Paszkál